

УДК 321: 327.8

ГЕОПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ КАРЛА ШМІТТА В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Віталій ТЕРЛЕЦЬКИЙ

кандидат філософських наук, науковий співробітник
відділу геополітики і глобалістики ННДІУВІ

Анотація. Досліджується зв'язок геополітичних ідей Карла Шмітта з агресивною зовнішньою політикою Росії щодо України. Геополітична концепція Шмітта експлікована через такі її ключові поняття, як опозиція «друг – ворог», війна, суверен, надзвичайний стан, «номос», партизан. Показано, що певні положення цієї концепції достатньою мірою присутні в сучасному російському дискурсі. Про це свідчать такі індикатори, як артикуляція ідей Шмітта відомими російськими політиками й ідеологами, а також наявність російських перекладів його творів і поширення його ідей серед інтелектуалів. Спеціальне спотворення образу сусіднього народу може розцінюватися як практична реалізація тези Шмітта, що протиставлення «друг – ворог» має конститутивне значення для життя будь-якої політичної спільноти.

Ключові слова: геополітика, Карл Шмітт, опозиція «друг – ворог», війна, надзвичайний стан, партизан, російський дискурс.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ КАРЛА ШМИТТА В КОНТЕКСТЕ СОБЫТИЙ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Виталий ТЕРЛЕЦКИЙ

кандидат философских наук, научный сотрудник
отдела геополитики и глобалистики ННИИУВІ

Аннотация. Исследуется связь геополитических идей Карла Шмитта с агрессивной внешней политикой России относительно Украины. Геополитическая концепция Шмитта эксплицирована посредством таких ее ключевых понятий, как оппозиция «друг – враг», война, суверен, чрезвычайное положение, «номос», партизан. Показано, что некоторые положения данной концепции в достаточной мере присутствуют в современном российском дискурсе. Об этом свидетельствуют такие индикаторы, как артикуляция идей Шмитта известными российскими политиками и идеологами, а также наличие русских переводов его произведений и распространение его идей среди интеллектуалов. Специальное искажение образа соседнего народа может расцениваться как практическая реализация тезиса Шмитта, что противопоставление «друг – враг» имеет конститутивное значение для жизни любой политической общности.

Ключевые слова: геополитика, Карл Шмитт, оппозиция «друг – враг», война, чрезвычайное положение, партизан, российский дискурс.

CARL SCHMITT'S GEOPOLITICAL CONCEPT IN THE CONTEXT OF EVENTS IN MODERN UKRAINE

Vitaliy TERLETSKYI

*Candidate of Philosophical Sciences, research associate
of Department of Geopolitics and Global Studies of NRIUSWH*

Annotation. *The paper considers the connection between Carl Schmitt's geopolitical ideas and aggressive foreign policy of Russia towards Ukraine. Schmitt's geopolitical concept is explicated through such key concepts as «friend – enemy» opposition, war, sovereign, state of emergency, «nomos», partisan. It is shown that certain theses of the concept are sufficiently presented in the modern Russian discourse. This is evidenced by such indices as the articulation of Schmitt's ideas by the famous Russian politicians and ideologues, and the availability of the Russian translations of his works and spread of his ideas among intellectuals. The special distortion of image of the neighboring nation may be regarded as a practical implementation of Schmitt's thesis that the «friend – enemy» opposition is constitutive for the life of every political community.*

Key words: *geopolitics, Carl Schmitt, «friend – enemy» opposition, war, state of emergency, partisan, Russian discourse.*

Геополітичний виклик, перед яким постала сучасна Україна, потребує всебічного і ґрунтовного аналізу як з огляду на його наслідки для майбутнього країни, так і у зв'язку з тими мотивами і причинами, що його зумовили. Здебільшого відзначають геополітичні, ментальні, історичні фактори, що зумовили, врешті, агресивну політику Росії щодо України і сам факт воєнної агресії [1, 28–30]. Поза увагою залишається низка чинників світоглядного й ідеологічного характеру, вплив яких латентний і майже непоказний. Тим більше вони вартують прискіпливої уваги і вкрай серйозного з'ясування. Мета цієї статті «просвітницька» у подвійному значенні цього слова: по-перше, ознайомити читачів з геополітичними ідеями німецького мислителя Карла Шмітта, котрий залишається ще маловідомим в Україні (про це може свідчити, наприклад, відсутність статті про нього в українській Вікіпедії); по-друге, виявити ті індикатори, які свідчать про потужну компоненту думки

К. Шмітта в сучасному російському дискурсі. Для реалізації цієї мети: 1) доцільно спершу кількома штрихами зобразити постать німецького вченого, 2) потім у вигляді начерку окреслити контури його геополітичної концепції, 3) нарешті, описати й проаналізувати ті різноманітні способи артикуляції ідей Шмітта в Росії, які так чи так позначаються на поведінці безпосередніх акторів, що ухвалюють політичні рішення.

Карл Шмітт (Carl Schmitt) (11.VII.1888 – 7.IV.1985) небезпідставно вважається одним із впливових і водночас дуже суперечливих німецьких мислителів минулого століття, чия різнопланова творча діяльність поширюється на правознавство і політичну філософію, соціологію й політологію, теологію, філологію та навіть мистецтво. Як фаховий юрист (у 1910 р. він захистив дисертацію «Про вину і різновиди вини» у галузі кримінального права) він увійшов в історію правознавства тим, що в однойменному творі «Вчення про конституцію» (1928)

обґрунтував і заснував вчення про конституцію як окрему дисципліну публічного права, що має такий самий самостійний статус, як і традиційне вчення про державу. Тим часом на початку 30-х років відомий тоді юрист долучився до оточення можновладців Веймарської республіки (особливо до оточення Курта фон Шляйхера), залишаючись противником ідей як лібералізму, так і націонал-соціалізму. Проте після зміни влади в Німеччині 1933 р. Шмітт дещо несподівано став поборником націонал-соціалістичного правління. Апофеоз співпраці інтелектуала і режиму був увінчаний відомим афоризмом: «Справжній фюрер завжди є й суддею» (*Der wahre Führer ist immer auch Richter*) [14, 945–946]. Хоча були і не менш вагомі події: одержання звання «Прусський державний радник», юридична легітимація правомірності націонал-соціалізму, підтримка антисемітських гасел і законів. Разом із тим усунення Шмітта з провідних позицій у владі і науці (членство в Академії німецького права і посада редактора впливового періодичного видання «Німецька юридична газета») сталося так само раптово, як і розпочалася його співпраця з нацистами. Звісно, йому не пробачили zaangażованості у політиці Третього рейху, після 1945 р. він був ув'язнений і навіть деякий час перебував на лаві підсудних Нюрнберзького трибуналу, хоча складу злочину *in sensu stricto* в його діях, що самим Шміттом пізніше були названі суто «пошуками пізнання», стороною обвинувачення не виявлено. Майже цілковита виключеність із академічного життя, навіть ізоляція не завадили йому далі працювати над своїми творами, з-поміж яких варто згадати «Номос землі» (1950), «Теорію

партизана» (1963) і «Політичну теологію II» (1970). Певна річ, цим творам передували інші, інколи більш успішні праці, зокрема: «Політична теологія» (1922), «Історично-духовне становище сучасного парламентаризму» (1923), «Поняття політичного» (1927/1932), «Оберіг конституції» (1931), «Легальність і легітимність» (1932), «Держава, рух, народ. Потрійний поділ політичної єдності» (1933), «Левіафан у вченні про державу Томаса Гоббса» (1938), «Суходіл і море» (1942). Навіть цей далеко не повний перелік із творчого доробку мислителя переконливо демонструє, що теоретико-політична проблематика – звісно, поряд із тематикою конкретних розвідок у галузі конституціоналізму і міжнародного права – завжди перебувала в центрі його уваги.

Утім, як нотував сам К.Шмітт у своєму щоденнику, він «завжди писав і промовляв як юрист і, отже, власне, тільки до юристів і для юристів» [12, 460]. Така самооцінка зумовлює низку герменевтичних проблем для дослідників, які прагнуть зобразити різні аспекти творчості Шмітта, наприклад, політичну філософію або філософію права, надто презентувати його геополітичну концепцію.

Саме поняття «геополітика» різному визначається у фаховій літературі: як «наукова дисципліна... [яка] моделює розробку політичних рішень, пов'язаних із використанням географічного чинника, а інколи прямо долучається до процесу ухвалення таких рішень» [6, 503] або як «наука, що вивчає вплив факторів неполітичних та соціальних на формування націй, потенціал держав, їх економічну й військову могутність» [5, 4]. А проте, на нашу думку,

змістовним для будь-якої геополітичної діяльності є її «проектний характер» та його конкретна політична реалізація. Не менш вагомим для геополітики виявляється і оперування поняттями просторових структур (регіональних, державних, наддержавних утворень). З такого погляду небезпідставно можна вести мову про геополітичну концепцію К.Шмітта.

Однією з особливостей цієї концепції є тісне переплетення політичних, правових і антропологічних ідей. З одного боку, німецький правник висуває і обґрунтовує тезу про примат політичного над державним. Певний правовий порядок уможлиблюється не самим правом, яке визначає відповідний порядок, а державним порядком, який утверджується сувереном і може бути збережений лише в тому разі, якщо буде знайдена якась загроза чи якийсь супротивник існування такого порядку. З другого боку, оскільки людина не є вповні досконалою і доброю, але за природою здатна чинити зло (у цьому пункті Шмітт цілковито поділяє відоме Гоббсове *homo homini lupus est*), їй властива недоброзичливість і ворожість. За Шміттом, політика постає тією цариною, в якій розмежується і розгортається протиставлення понять «друг» і «ворог». Одразу ж варто наголосити, що політику німецький мислитель завжди тлумачить в екзистенційному сенсі, як певну форму співіснування спільності людей.

Докладніше визначення політичного міститься в одній із програмних праць Шмітта «Поняття політичного»: «Специфічно політичним розрізненням, до якого можна звести політичні дії й мотиви, є розрізнення друга і ворога» [13, 14]. А далі уточнюється: «Розрізнення друга і ворога має сенс для того, щоб позначити зовнішній ступінь інтенсивності

поєднання або роз'єднання, асоціації або дисоціації» людей, тобто політичної організації людей [13, 14]. Виходячи з такої тези, можна припустити, що в разі, якщо спільнотні зв'язки індивідів перебувають на уявній шкалі нижче очевидного стосунку «друг – ворог», то державний лад є в порядку, а якщо ж відносини набувають відповідного «ступеня інтенсивності», тобто перетворюються на ворожі, то перед нами випадок (громадянської) війни. Отже, «друг» і «ворог» постають двома «суверенними акторами» і водночас вони конститутивні для феномену політичного як такого. Третім не менш важливим елементом стає поняття війни, що так чи так передбачається, коли йдеться про ворожість. Цікаво, що сенс війни, за Шміттом, полягає «не в тому, що вона провадиться за ідеали чи правові норми, а в тому, що вона провадиться проти певного дійсного ворога» [13, 38]. Витлумачуючи цю думку, можна стверджувати, що суть війни полягає не в «за» когось чи щось, а в «проти» когось чи щось.

Але, природно, виникає питання, які ж ті ознаки чи критерії, за якими в кожному конкретному випадку візаві (співгромадянин, сусід чи гість) оцінюється як ворог. На думку Шмітта, оголошення когось ворогом відбувається так, що лише суверен самостійно й авторитарно встановлює, кого слід вважати ворогом. Що стосується самого поняття «ворог», то воно, як пояснює сам Шмітт із посиланням на грецькі джерела, має на увазі не приватного ворога, конкурента чи недоброзичливця (*inimicus*), а саме ворога чи супротивника у громадській, публічній сфері (*hostis*) [13, 16–17]. При цьому не варто забувати, що оголошення ворога завжди передбачає якусь незвичайну

ситуацію в політичному житті, воно пов'язано з якимось «винятковим випадком» або «надзвичайним станом». Така крайність, за Шміттом, завжди виступає певним горизонтом, в рамцях якого може існувати політичний порядок.

Пояснення потребує і поняття «суверен», оскільки його зміст у концепції К.Шмітта істотно відрізняється від поширеного в сучасності «демократизованого» значення. Натомість для Шмітта суверен – це такий політичний суб'єкт (державна влада), який творить і забезпечує порядок у державі, він володіє виключною монополією на ухвалення політичних рішень, але певні рішення він може ухвалювати і незважаючи на потрібні для цього правові засоби. Крім того, суверен не є правовим суб'єктом, оскільки саме він утворює граничні умови права [16, 20]. Зрештою, монополія суверена стосується лише ухвалення рішень, а не влади чи панування. У зв'язку з цим Шмітт твердить на початку «Політичної теології», де поняття суверену проаналізовано досить докладно: «Сувереном є той, хто вирішує про винятковий стан» [16, 11]. Те, що такий стан чи ситуація мають конститутивне значення для теорії Шмітта, переконливо засвідчують такі слова: «Виняток цікавіший за нормальний випадок. Нормальне нічого не доводить, виняток доводить усе; він не лише підтверджує правило, правило взагалі живе тільки від винятку. У винятку сила дійсного життя прориває кору застиглої у повторенні механіки» [16, 22].

Головною працею К.Шмітта, яку можна вважати присвяченою геополітичній тематиці, є твір «Номос Землі в праві народів *jus publicum europaeum*». Тут автор висуває концепцію нового «номосу

Землі», що має по-новому уґрунтувати і забезпечувати легальність прав народів у сучасному світі, тобто після Другої світової війни. Хоча поняття «номосу» (від грец. νόμος – закон, право) формально є «законом», але Шмітт його трактує розширено в потрібному сенсі: «оволодіння», «поділяння» і «вироблення» – діяльності, які здійснюються передусім із землею і на землі. При цьому земля «називається матір'ю права», бо її врожайність, її подільність і її трудове навантаження потрібні пов'язані з правом [15, 13]. На відміну від моря, як протилежності суходолу, яке позбавлено порядку і локалізації, «історія права народів є історією захоплення землі» [15, 19]. Ретроспективно поглядаючи на історію міжнародного права, Шмітт зазначає, що перший «номос», який обґрунтував право народів, був обмежений лише континентальною Європою, тобто був локалізований суходолом. Другий «номос» виник після відкриття Америки, і він уже став глобальним, поширившись на весь світ. Тепер (1950 р.) на порядку денному стоїть новий «номос», який ще має утворитися. Сам автор розглядає три можливих варіанти розуміння цього нового закону. По-перше, існує якась одна держава, якій підпорядковуються вся решта політичних сил у світі. Такий сценарій він рішуче відхиляє, аргументуючи це таким чином, що право не може виступати інструментом для досягнення миру. Шмітт переконаний, що для того, аби міжнародне право було паритетним і універсальним, жодна держава не може претендувати на те, щоб підкоряти своїм владним інтересам увесь світ. По-друге, відновлення того «номосу», при якому відбувається взаємне сприйняття і визнання суверенних держав. Реалізація

цього варіанту, на думку Шмітта, мало-ймовірна. Нарешті, третій різновид зводиться до тези, що світ перетворюється на якийсь «плюриверсум» (багато в сукупності) нечисленних новоутворень наддержав чи «великих держав», що займають відповідні «великі простори» (Großräume). Утім, якщо дотримуватися засадничого припущення К.Шмітта, то для створення нового «номосу» все ж потрібна глобальна війна, бо лише воєнна боротьба дає змогу обґрунтувати новий «номос» землі. Багато цікавих і оригінальних ідей геополітичного характеру викладені в цьому творі, але навіть означити їх всі немає можливості. Вкажемо тільки на те, що запроваджене вченим поняття «міжнародний порядок великого простору» як своєрідний німецький відповідник для американської доктрини Монро має неабиякий потенціал для сучасного геополітичного аналізу. Ще в 1939 р. у досить неоднозначній праці «Порядок великого простору в праві народів та заборона на інтервенцію для просторосторонніх сил» Шмітт прогностично відзначає: «Сьогодні ми мислимо планетарно і великими просторами. Ми усвідомлюємо невідворотність прийдешніх планувань простору... завдання німецької науки міжнародного права полягає в тому, щоб між суто консервативним збереженням минулого міждержавного мислення і позадержавним і позанародним впаданням в універсалістське світове право, що пробуджується з боку західних демократій, здобути поняття конкретного порядку великих просторів, яке уникає і одного, й іншого та віддає належне як просторовим мірам нашого сьогоdnішнього образу Землі, так і нашим новим поняттям про державу і народ» [9, 544]. Вочевидь,

така думка вмотивована геополітичною інтенцією її автора.

Не можна оминати і такий аспект геополітичної концепції К.Шмітта, як його теоретичне опрацювання феномену партизана. Поряд із втратою монополії держави у світовому порядку, місце якої заступають новоутворення «великих просторів» як нові політичні сили і суб'єкти міжнародного права, держава також позбувається і монополії провадження воєн (ius ad bellum). На авансцену виступає новий тип бійця, що проводить воєнні дії. Мається на увазі фігура партизана, якому, за Шміттом, притаманні такі критерії: 1) іррегулярність, 2) значна політична заангажованість, 3) підвищена мобільність, 4) «телуричний характер» [10, 26–38]. На відміну від регулярного вояка, партизан не носить уніформи, свідомо не зважає на принципіву для військових відмінність між арміями і цивільними. Політичною залученістю чи заангажованістю партизан відрізняється від пірата. Адже для останнього важливі особистий зиск і розбишацтво, тоді як для першого – боротьба за певні політичні цілі, його дії мають яскраво виражений політичний мотив. Мобільність партизана означає, що, на протигагу регулярним військам з їх централізованою й ієрархічною структурою, він діє стрімко, неочікувано нападає і так само зненацька зникає з поля битви. Його поведінка продиктована характером певної мережі, ніж командуванням з центру. Четверта ознака партизана полягає в його тісному «зв'язку з ґрунтом, з автохтонним населенням і географічною своєрідністю країни» [10, 36]. Він по суті прив'язаний до певних місць чи місцевостей, які якраз і має боронити. Але, за Шміттом, партизан поступово

втрачає цю локальну прив'язаність і перетворюється на засіб світової політики, в якій протидіючі сторони використовують його для своїх цілей. Із автохтонного партизан стає агресивним у світовому масштабі й утілює собою абсолютну ворожість. Навіть така побіжна характеристика, запропонована К.Шміттом для феномену партизана, має спонукати замислитися над нетрадиційними способами ведення воєнних дій у сучасності та над тим, як вони були проаналізовані в минулому.

Відзначені вище головні риси геополітичної концепції К.Шмітта, навіть незважаючи на неповноту викладу, все-таки дають можливість критично поглянути на специфіку засвоєння доробку мислителя в сучасній Росії.

У російських ЗМІ досить часто циркулює інформація про *політичну* актуальність теорії К.Шмітта, його цитують безпосередні актори сучасної російської політики Г.Павловський, В.Сурков та інші. При цьому наголос робиться на слушності тези німецького юриста, що справжня, тобто «незалежна і суверенна», політика держави передбачає розподіл на «своїх» і чужих», «наших» і «не-наших». Для сучасної російської політичної свідомості «чужі» – це Захід разом із його домаганням однополярного світу, а акт анексії Криму при цьому розцінюється як вчинок, що зруйнував таку модель і тим самим вивів російську політику на «екзистенційний» рівень [7].

Для контексту аналізу вкрай показовою є розвідка досить впливового російського ідеолога євразійства О.Дугіна із промовистим заголовком «Карл Шмітт: п'ять уроків для Росії» (вперше опублікована ще в 1992 р., а згодом неодноразово перевидавалася у вигляді розділів

окремих книжок, востаннє – як третя глава книжки «Філософія війни» (2004)). При цьому інтерес викликає не стільки повнота чи глибина викладу Дугіним наукової позиції Шмітта, скільки ті акценти, що розставлені згідно з російським (євразійським) «умонастроєнням». Слушно відзначаючи пріоритет політичного порівняно з іншими факторами (економічними чи навіть державними) в конституюванні суспільного життя народу, Дугін наголошує, що саме таке «вкорінене», «органічне» розуміння політики «необхідно для Росії і російського народу для того, щоб адекватно розпорядитися своєю долею» [3, 82]. Другий «урок» Шмітта для Росії, за Дугіним, полягає у «холодному прийнятті й усвідомленні» спільнотою неодмінності для «існування політично повноцінного суспільства» конститутивної пари «ворог – друг». Наступний теоретичний конструкт Шмітта, що притягується до розгляду, – це правничо-політична теорія «надзвичайного стану», або «виняткових обставин», яка передбачає концепцію «рішення» як «спонтанного виявлення глибинної волі народу, що відповідає на глобальний екзистенційний й історичний виклик» [3, 87]. Теоретик євразійства вважає, що цей конструкт має «для нас сьогодні першочергове значення», позаяк саме від рішення залежить, чи буде Росія російською, чи вона буде «неросійською». Четвертий «урок» пов'язаний із такою базовою ідеєю геополітичної концепції Шмітта, як поняття «великий простір» [Großraum], що має на увазі макроутворення певних географічних обширів, до яких долучаються політично сформовані конкретні народи і держави задля того, щоб для свого гармонійного існування утворити більший за розмірами

політичний союз. Цікаві міркування Дугіна з цього приводу: «...роз'єднання і розпад «Великого простору», що називався колись СРСР, суперечить континентальній логіці Євразії, позаяк народи, що населяють наші землі, втрачають можливість апеляції до наддержавного арбітра, який здатен врегулювати або обмежити потенційні чи актуальні конфлікти». Прихильник євразійства далі говорить про «відтворення Східного євразійського блоку», вважаючи, що таке відтворення «відповідає інтересам всіх органічних, автохтонних етносів російських імперських просторів». Зазначається, що в процесі створення нового «великого простору», «федеральної імперії» Росія «захопить у своє «силове опромінення» (!) додаткові території (!), які стрімко втрачають свою етнодержавну ідентичність у критичній і проти-природній геополітичній ситуації, що склалася після розпаду СРСР» [3, 94–95]. Нарешті, п'ятий «урок» для Росії стосується проаналізованої Шміттом тенденції сучасного світу до «тоталітаризації війни» і «воєнного світу», що пов'язано з домінуванням таласократичних держав США і Великої Британії. Натомість висувається постать «партизана» як символу і поборника телурократії. На думку Дугіна, цей «урок» «найбільш інтимно зрозумілий» для росіян, оскільки ця фігура є «невід'ємним персонажем російської історії» [3, 99]. Автор покладає великі надії на цю постать, що діє «поза законом, але керується великою інтуїцією Землі, континенту, того «великого, дуже великого простору», яким є історична територія нашого народу» [3, 100].

На завершення своїх міркувань Дугін діагностує, що зараз Росія живе у «виняткових обставинах», «у передень

рішення, схожого на яке наша нація, можливо, взагалі ніколи не ухвалювала». У цій ситуації підкреслюється необхідність національної (євразійської) ідеології, яка стане зброєю для «російського партизана, котрий пробуджується зараз (2004!) для виконання континентальної місії» [3, 100–101].

Позиція О.Дугіна може бути названа *ідеологічним* аспектом поширення ідей К.Шмітта в сучасній Росії шляхом піднесення ідеології євразійства. Утім діяльність Дугіна як «одного із провідних ідеологів режиму» не обмежена лише інтелектуальними зусиллями «консервативної революції» на теренах Росії, не зводиться вона і до суто академічної співпраці із західними «новими правилами», твори яких постійно перекладаються російською мовою (наприклад, книжок Алена де Бенуа, особливо ж його праці «Карл Шмітт сьогодні», 2013 р.). Припускають, що «Дугін завжди мав авторитет серед військових. У військових академіях навчаються за його книжками...» [2]. Бодай побіжне знайомство зі змістом його «Філософії війни» тільки підсилює подібне припущення.

Поряд із суто політичним й ідеологічним виявами ідей Шмітта в сучасному дискурсі на особливу увагу заслуговує і та обставина, що за останні два десятиліття російською мовою з'явилося і продовжує публікуватися чимало перекладів творів німецького мислителя. Власне, російськомовний читач має змогу познайомитися з більшістю головних творів і статей Шмітта (російські переклади наведено в переліку літератури без претензії на повноту). Якщо припустити, що *переклади* є безпосереднім каналом трансляції ідей мислителя в російський контекст, то на підставі цього можна

зрозуміти, чому ці ідеї проникли в політичний й ідеологічний дискурси Росії.

Але і для сучасних російських *інтелектуалів* твори німецького юриста постають «джерелом зростаючої евристичної й маевтичної цінності...для аналізу сучасного світу і сучасної Росії». Ці слова, сформульовані ще в 2009 р., належать одному з російських перекладачів праць Шмітта, і вони по-своєму висвітлюють дедалі більшу актуальність німецького мислителя. У спробі проаналізувати «російський дискурсивний процес за останні 20 років, у ході якого став можливим феномен «шміттівського ренесансу» в сучасній Росії, автор доходить до більш ніж показового висновку: досвід Шмітта (мається на увазі його досвід як мислителя) «показав: нам немає на що і на кого розраховувати – не існує жодної супертеорії, – ні в минулому, ні на Заході, – яка придатна адекватно пояснити нам, хто ми такі, в якій країні живемо і який світ нас оточує» [4]. Отже, для розв'язання проблеми невідповідності між нормативно зафіксованим і реальним суспільно-політичним життям потрібно розраховувати лише на самих себе. Саму ж актуальність думки Шмітта в сучасній Росії автор схильний тлумачити, з одного боку, як результат дії «механізмів міжкультурного трансферу», а з другого – як певний запит «дискурсивної ситуації» теперішньої РФ. Можна було б навести низку інших авторів, які недвозначно стверджують приблизно те ж саме: поняття і теорія німецького правника виявилися вельми слухними як для духовної ситуації, так і для її аналізу в сучасній Росії. Але і запропонованого достатньо, аби переконатися, що Карл Шмітт і його творчість стали для РФ чимось більшим, ніж просто одним

із західних мислителів минулого століття.

Отже, виокремлені чотири способи артикуляції думки Шмітта можна вважати своєрідними індикаторами, кожен з яких по-своєму свідчить про присутність його ідей у російському дискурсі. Безумовно, найбільший вплив на суспільну свідомість справляє вказаний ідеологічний прояв асиміляції шміттіанських ідей, оскільки він наявний і в політичному житті, і масово тиражується, й миттєво розповсюджується ЗМІ. Однак і він не був би можливий (принаймні в таких масштабах) без перекладів і заангажованості інтелектуалів.

На підставі запропонованого дослідження можна в іншому ракурсі поглянути на передумови воєнної експансії РФ на територію сусідньої суверенної і незалежної держави, які стосуються агресивної зовнішньої політики РФ щодо України. Мабуть, однією з найбільших проблем, що ніяк не піддається раціональному поясненню, є така: яким чином народи сусідніх держав – України та Росії, які упродовж віків відносно мирно співіснували і, як постійно наголошувалося, ніби мали спільну історію, майже однакову мову й були братськими, однієї миті стали недружніми, а подеколи навіть і ворожими? У контексті викладеної вище концепції К.Шмітта та більш ніж схвального ставлення до неї в Росії ця проблема дещо з'ясовується. Адже, за Шміттом, розрізнення «друга» і «ворога» має конститутивне значення для природи політичного. Ідеологи ж євразійства закликають «холодно приймати й усвідомлювати» цю теоретичну тезу, яка, правда, тепер виступає цілком практичною гарантією «існування політично повноцінного суспільства», тобто

вагома для самоствердження російського народу як політичного утворення. Постійне підкреслення в сучасних російських ЗМІ образу українця як «недружнього» чи «ворожого» (як правило, подається у вигляді кліше «бандерівця» чи «фашиста») робиться, мабуть, як тверде засвоєння «другого уроку для Росії» К.Шмітта. Однак самі лише ЗМІ навряд чи змогли б це зробити. Адже, як слушно зазначає сучасний німецький феноменолог Б.Вальденфельс, «перехід від супротивника до ворога готується в медіумі слова, він підготовлюється в сенсі. Це відбувається таким чином, що дотеперішній супротивник зводиться до того, що він каже і робить. Він редукується ... до постачальника певного сенсу, до культурної вартості. Тим самим він хоч і має ціну, але не має жодної гідності в сенсі Канта» [17]. Але мовний вимір ворожості не був предметом експліцитних розмислів К.Шмітта і, вочевидь, є темою для іншого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки / В. Василенко // Український тиждень. – 2014. – № 42. – 17–23 жовтня. – С. 27–42.
2. Горбик Р. Незвичайний фашизм / Р. Горбик // Український тиждень 2014. – №3 (323) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/99066>
3. Дугин А. Філософія війни / А. Дугин. – М.: Яуза, Ексмо, 2004. – 256 с.
4. Кильдюшов О. Карл Шмітт как теоретик (пост)путинской России / О. Кильдюшов / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.intelros.ru/intelros/reiting/reiting_09/material_sofiy/5890-karl-shmitt-kak-teoretik-postputinskoj-rossii.html
5. Крисаченко В.С. Геополітика / В.С. Крисаченко // Науковий інструментарій українознавця. Довідник / Кер. авт. кол., наук. ред. Л. Токар. – К.: ННДІУВІ, 2012. – С. 4–5.
6. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Научно-ред. совет: В.С.Степин, А.А.Гусейнов, Г.Ю.Семигин, А.П.Огурцов. – М.: Мысль, 2010. – Т.1. – 744 с.
7. Шишков А. Владимир Путин и Карл Шмитт. О решении Путина, сломавшем однополярный мир / А. Шишков / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.odnako.org/blogs/vladimir-putin-i-karl-shmitt-o-reshenii-putina-slomavshem-odnopoljarniy-mir/>
8. Шмитт К. Государство: Право и политика / К. Шмитт; [пер. с нем. и вступ. ст. О.В.Кильдюшова]. – М.: Территория будущего, 2013. – 448 с.
9. Шмитт К. Номос Земли в праве народов *jus publicum europaeum* / К. Шмитт; [пер. с нем. К.Лощевского и Ю.Коринца]. – СПб.: Владимир Даль, 2008. – 670 с.
10. Шмитт К. Теория партизана / К. Шмитт; [пер. с нем. Ю.Ю.Коринца]. – М.: Праксис, 2007. – 301 с.
11. Mehring R. Carl Schmitt / R. Mehring // Neue Deutsche Biographie. – Berlin: Duncker&Humblot, 2007. – Bd. 23. – S. 236–238.
12. Mehring R. Carl Schmitt. Aufstieg und Fall. Eine Biographie / R. Mehring. – München: Beck, 2009. – 750 S.
13. Schmitt C. Der Begriff des Politischen / C. Schmitt. – Berlin: Duncker&Humblot, 1932. – 82 S.
14. Schmitt C. Der Führer schützt das Recht / C. Schmitt // Deutsche Juristen-Zeitung. – 1934. – H. 15. – S. 945–950.
15. Schmitt C. Der Nomos der Erde im Völkerrecht des *Jus Publicum Europaeum* / C. Schmitt. 2. Aufl. – Berlin: Duncker&Humblot, 1974. – 308 S.
16. Schmitt C. Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität / C. Schmitt. 3. Auf. – Berlin: Duncker&Humblot, 1979. – 84 S.
17. Waldenfels B. Fremdheit, Gastfreundschaft und Feindschaft / B. Waldenfels //

Information Philosophie / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.information-philosophie.de/?a=1&t=219&n=2&y=1&c=1>

REFERENCES

1. Vasylenko V. Rosiisko-ukrainska viina 2014 roku: prychny, perebih ta polityko-pravovi otsinky / V. Vasylenko // Ukrainskyi tyzhden. – 2014. – № 42. – 17–23 zhovtnia. – S. 27–42.
2. Horbyk R. Nezvychainyi fashyzm / R. Horbyk // Ukrainskyi tyzhden 2014. – №3 (323) / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://tyzhden.ua/World/99066>
3. Dugin A. Filosofiya voyny / A. Dugin. – M.: Yauza, Eksmo, 2004. – 256 s.
4. Kildyushov O. Karl Shmitt kak teoretik (post)putinskoy Rossii / O. Kildyushov / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.intelros.ru/intelros/reiting/rejting_09/material_sofiy/5890-karl-shmitt-kak-teoretik-postputinskoy-rossii.html
5. Krysachenko V.S. Heopolityka / V.S. Krysachenko // Naukovyi instrumentarii ukrainoznavtsia. Dovidnyk / ker. avt. kol., nauk. red. L. Tokar. – K.: NNDIUVI, 2012. – S. 4–5.
6. Novaya filosofskaya entsiklopediya: v 4 t. / Nauchno-red. Sovet: V.S.Stepin, A.A.Guseynov, G.Yu.Semigin, A.P.Ogurtsov. – M.: Mysl, 2010. – T.1. – 744 s.
7. Shishkov A. Vladimir Putin i Karl Shmitt. O reshenii Putina, slomavshem odnopolyarnyy mir / A. Shishkov / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.odnako.org/blogs/vladimir-putin-i-karl-shmitt-o-reshenii-putina-slomavshem-odnopolyarniy-mir/>
8. Shmitt K. Gosudarstvo: Pravo i politika / K. Shmitt; [per. s nem. i vstup. st. O.V.Kildyushova]. – M.: Territoriya budushchego, 2013. – 448 s.
9. Shmitt K. Nomos Zemli v prave narodov jus publicum yeuropayeam / K. Shmitt; [per. s nem. K.Loshchevskogo i Yu.Korintsa]. – SPb.: Vladimir Dal, 2008. – 670 s.
10. Shmitt K. Teoriya partizana / K. Shmitt; [per. s nem. Yu.Yu.Korintsa]. M.: – Praksis, 2007. – 301 s.
11. Mehring R. Carl Schmitt / R. Mehring // Neue Deutsche Biographie. – Berlin: Duncker&Humblot, 2007. – Bd. 23. – S. 236–238.
12. Mehring R. Carl Schmitt. Aufstieg und Fall. Eine Biographie / R. Mehring. – München: Beck, 2009. – 750 S.
13. Schmitt C. Der Begriff des Politischen / C. Schmitt. – Berlin: Duncker&Humblot, 1932. – 82 S.
14. Schmitt C. Der Führer schützt das Recht / C. Schmitt // Deutsche Juristen-Zeitung. – 1934. – H. 15. – S. 945–950.
15. Schmitt C. Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum / C. Schmitt. 2. Aufl. – Berlin: Duncker&Humblot, 1974. – 308 S.
16. Schmitt C. Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität / C. Schmitt. 3. Auf. – Berlin: Duncker&Humblot, 1979. – 84 S.
17. Waldenfels B. Fremdheit, Gastfreundschaft und Feindschaft / B. Waldenfels // Information Philosophie / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.information-philosophie.de/?a=1&t=219&n=2&y=1&c=1>

V. Terletskyi

**Carl Schmitt's Geopolitical Concept
in the Context of Events In Modern Ukraine**

Abstract

The expansionary foreign policy of Russia towards Ukraine, as evidenced by the fact of annexation of the Crimea and the Russian Federation military hostilities in Eastern Ukraine, has not only historical or mental, but also geopolitical reasons need to be defined. Philosophical and political traditions of Western thinkers have always remained a powerful intellectual source for Russia. It is proved that Carl Schmitt's geopolitical concept with its central basic concepts of the opposition «friend – enemy», war,

sovereign, large space (Großraum), partisan, is very powerfully represented in the modern Russian discourse. This is clearly demonstrated by the following indices: 1) intensive discussion of Schmitt's thoughts by many Russian politicians; 2) the constant emphasis on the relevance of the German thinker's theory for modern Russia as is being done, for example, by such a leading ideologue of Eurasianism as A. Dugin; 3) the availability for today a fair number of the Russian translations of Schmitt's works, which present his theory and its basic principles as well; 4) the admiration of Schmitt's theory by the Russian intellectuals who are convinced that it provides the adequate tools for analysis of the spiritual situation in modern Russia. It is suggested that such Russia's policy toward Ukraine, which involves the purposely cultivated an unfriendly or hostile image of a neighboring nation, has Schmittian roots. Indeed, according to Schmitt's concept the «friend – enemy» opposition is of determinative importance for every state as a political community. This thesis is being caught and lively discussed in the Russian public discourse. But it remains to define the specific technologies, means and mechanisms used in the process of distortion of image of «brotherly nation» in the social conscience of the Russian Federation citizens.

Змістовним для будь-якої геополітичної діяльності є її «проектний характер» та його конкретна політична реалізація. Не менш вагомим для геополітики виявляється і оперування поняттями просторових структур (регіональних, державних, наддержавних утворень). З такого погляду небезпідставно можна вести мову про геополітичну концепцію К. Шмітта. Однією з особливостей цієї концепції є тісне переплетення політичних, правових і антропологічних ідей. З одного боку, німецький правник висуває і обґрунтовує тезу про примат політичного над державним. Певний правовий порядок уможлиблюється не самим правом, яке визначає відповідний порядок, а державним порядком, який утверджується сувереном і може бути збережений лише в тому разі, якщо буде знайдена якась загроза чи якийсь супротивник існування такого порядку. З другого боку, оскільки людина не є вповні досконалою і доброю, але за природою здатна чинити зло (у цьому пункті Шмітт цілковито поділяє відоме Гоббсове *homo homini lupus est*), їй властива недоброзичливість і ворожість. За Шміттом, політика постає тією цариною, в якій розмежовується і розгортається протиставлення понять «друг» і «ворог». Одразу ж варто наголосити, що політику німецький мислитель завжди тлумачить в екзистенційному сенсі, як певну форму співіснування спільності людей.